

Ю. О. Литвин,
к. е. н., докторант, Дніпропетровський державний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ СТАБІЛІЗАЦІЇ І ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У ДЕПРИСИВНИХ РЕГІОНАХ

Визначено основні завдання діяльності фермерських господарств. Розроблено організаційно-економічний механізм стабілізації і підвищення ефективності функціонування фермерських господарств.

The main tasks of the farms. The organizational-economic mechanism of stabilization and increase the efficiency of farms.

Ключові слова: регіон, механізм, фермерське господарство, аграрний сектор, ефективність.
Key words: region, mechanism, farms, agricultural sector performance.

Перетворення аграрних відносин, зміна форм власності в аграрному секторі відкрили широкі можливості для розвитку нових форм господарювання на селі, в тому числі фермерства. Створення фермерства в Україні — це не тільки шлях до розв'язання продовольчої проблеми. Головне — фермеризація являє собою необхідний напрям становлення ринкових відносин в аграрному секторі економіки та реалізації стимулюючої ролі ринкового механізму [2, с. 3].

АНАЛІЗ ОСТАННІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання підвищення ефективності функціонування фермерських господарств України привернули увагу ряду вітчизняних вчених. Основні аспекти вказаної проблеми значною мірою вивчені в наукових працях В.Г. Андрійчука, С.М. Кваші, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

- визначити основні завдання діяльності фермерських господарств;
- розробити організаційно-економічний механізм стабілізації і підвищення ефективності функціонування фермерських господарств.

РЕЗУЛЬТАТИ

Фермерський сектор відіграє певну роль у продовольчому забезпеченні населення країни. Так, за даними Держкомстату України, в структурі виробництва основних видів сільськогосподарської продукції вони виробили у 2010 році зерна — 14,4%, цукрових буряків — 10,1%, насіння соняшнику — 21,8%, картоплі — 1,6%, овочів — 3,3%, м'яса — 2,2%, молока — 2,4%, яєць — 0,6%.

Особливістю фермерського виробництва є постійне збільшення кількісних показників, але дуже низькими темпами. Аналіз функціонування фермерських господарств в Україні свідчить, що з метою забезпечення впевненості фермерів у сталому розвитку власного виробництва важливо постійно підвищувати правову захищеність власності цих сільських підприємств, особливо землі, створювати для цього дієвий правозахисний механізм. Необхідність вирішення цих питань підтверджують результати соціологічних досліджень, проведених в різних регіонах України. Вони показали, що близько 20% фермерських господарств не впевнені в тому, що виділена їм земля назавжди залишиться в їхній власності, що, безумовно, негативно позначається на виробничій діяльності.

Принципово важливим у визначенні фермерських (селянських) господарств є вказівка на родинно-трудо-вий характер фермерського господарства. Тобто це не будь-яке об'єднання громадян, а об'єднання, заснова-не на родинних (сімейних) зв'язках, з одного боку, і спільну участь та ведення сільськогосподарського ви-робництва — з іншого.

Фермерське господарство може здійснювати під-приємницьку діяльність без створення юридичної осо-би, а до підприємницької діяльності фермерського гос-подарства, здійснюваної без утворення юридичної осо-би, застосовуються правила цивільного законодавства, які регулюють діяльність юридичних осіб, які є комерц-ійними організаціями.

З позиції методології фермерське господарство як структурна одиниця сільськогосподарського виробниц-тва країни бере участь у формуванні продовольчого фонду шляхом виробництва і реалізації продукції спо-живачам. Разом з тим, на нашу думку, не можна запе-речувати того факту, що головною метою фермерсько-го господарства є забезпечення засобами існування своєї родини, членів господарства на основі трудової участі її членів у виробничій та комерційній діяльності.

В економічній літературі, зокрема А.В. Чаяновим, визначається мета селянського трудового господарства як "доставлення засобів існування господарюючої сім'ї шляхом найбільш повного використання наявних у її розпорядженні засобів виробництва і робочої сили самої сім'ї" [1, с. 99].

Поряд з принципами, ряд вчених виділяє і основні завдання діяльності фермерських господарств:

- раціональне використання земельних угідь, по-слідовне поліпшення їх родючості;
- розвиток підсобної діяльності з метою раціональ-ного використання природних і трудових ресурсів;
- виробництво, переробка та збут екологічно чист-ої сільськогосподарської продукції;
- виховання дітей у традиціях працелюбності та дбайливого ставлення до природи;
- забезпечення більш повної зайнятості населен-ня корисною працею [5, с. 74].

Вивчення спеціальної літератури показує, що прин-ципи і завдання у розвитку фермерських господарств повинні бути доповнені розширенням їхніх функцій з визначенням обов'язків, підвищенням економічної відповідальності. У зв'язку з цим вони повинні:

- користуватися нарівні з іншими сільськогоспо-дарськими підприємствами матеріально-технічним за-безпеченням, транспортними, ремонтно-технічними, агрохімічними, ветеринарними, науково-консультатив-ними послугами державних, кооперативних, громадсь-ких, приватних підприємств і організацій, а також окре-мих громадян;
- здійснювати раціональне використання переда-них йому у володіння, користування і власність земель-них угідь;
- самостійно вступати в договірні відносини з дер-жавними, колективними, приватними, кооперативними, громадськими підприємствами та організаціями, а також з громадянами, які здійснюють заготівлю і переробку сільськогосподарської продукції, і реалізовувати її на власний розсуд;

— вступати в ділові відносини з зарубіжними парт-нерами;

— купувати, обмінювати, продавати, орендувати, брати в борг у державних, кооперативних, громадських, приватних підприємств і організацій, а також громадян майно, необхідне для нормального ведення господар-ства, в порядку, встановленому законодавством;

— своєчасно оплачувати довгострокові і коротко-строкові кредити, що надаються установами державних, комерційних та кооперативних банків [3, с. 73].

Фермерський рух характеризується своїми особли-востями в кожному регіоні, в тому числі і в депресивних умовах. Як відомо, ФГ були створені для підняття ефек-тивності сільськогосподарського виробництва і вирі-шення продовольчої проблеми. Основний виробничий напрям — рослинництво, вирощування менш трудо-містких і більш вигідних культур — зерна і соняшнику. У загальному обсязі валової продукції ФГ частка рос-линництва займає більше 70%. Трудомістким тварин-ництвом фермери займаються не настільки ефективно, як рослинництвом. Справа в тому, що відчувається брак тваринницьких приміщень, ФГ не можуть створити ви-сокобілкову кормову базу, мають труднощі зі збутом тваринницької продукції. При цьому низькі закупівельні ціни і високі витрати формують нерентабельне вироб-ництво.

Як відзначає ряд дослідників, українські (фер-мерські) господарства не мають можливості організу-вати високоінтенсивне виробництво. Основними причи-нами невисокої ефективності діяльності фермерських господарств, як і раніше, є їх слабка матеріально-тех-нічна база, відсутність грошових коштів на будівництво об'єктів виробничого призначення, придбання техніки та оборотних коштів. Фермерські господарства тільки через 50 років зможуть при сприятливих умовах давати 10—15% товарної продукції. Тим не менш, на нашу дум-ку, ця форма організації праці та виробництва повинна вписатися в багатокладну економіку, виконуючи певні виробничі функції [4, с. 55].

При обставинах, що склалися, важливо в кожному конкретному фермерському господарстві з урахуван-ням забезпеченості їх матеріально-технічними і трудо-вими ресурсами освоювати диференційовані трудоенер-госберегаючі технології обробітку сільськогосподарсь-ких культур, що сприятиме зниженню витрат і збільшен-ню виробництва високоякісної продукції.

У складних ринкових умовах, коли селянські госпо-дарства практично позбавлені державної підтримки, фермерам важливо активніше вишукувати внутрішні резерви і можливості підвищення ефективності і стійкості своїх господарств. Для цього з урахуванням місцевих умов і наявності власних ресурсів необхідно обгрунтовано визначати галузеву структуру і розміри виробництва, освоювати низькозатратні технології відповідно до їх ресурсної бази, розробляти економіч-но стійкі моделі господарської організації. При цьому вдосконалення внутрішньої структури виробництва, її оптимізацію можуть здійснити самі власники селянсь-ких господарств за участю наукових установ та держав-них інститутів.

Будувати оптимістичні прогнози про найбільш пріоритетні форми і типи селянських господарств у

сучасних соціально-економічних умовах аграрного виробництва, що знаходиться в депресивній обстановці, досить складно. Поки з упевненістю можна лише стверджувати, що в осяжній перспективі в Україні більш стійко будуть розвиватися порівняно крупноземельні фермерські господарства, які мають 100—200 га землі і більше. Їх частка досягла 8% загальної чисельності господарств цієї категорії в Україні. Рівень товарності виробництва тут становить 40—50%. Збережуть своє лідируюче становище рослинницькі господарства, що спеціалізуються переважно на виробництві зернових культур (50—60%), насіння соняшнику (15—20%), багаторічних трав (8—10%) [6, с. 57].

Виробничий досвід та наукові дослідження показали, що створювати якусь єдину систему типових моделей селянських господарств для сільського регіону в Україну, на нашу думку, недоцільно. Вкрай відстала матеріально-технічна база, важке фінансове становище, типорозмірне різноманіття господарств призводять практично до нульових результатів. Однак це не означає, що на регіональному рівні зовсім неможливо створити необхідний набір організаційних зразків різних типів селянських господарств.

Територіальну організацію селянських господарств важливо пов'язувати з обґрунтуванням вибору типу розміщення виробничого та соціально-побутового комплексів цих підприємств. Зараз значно поширена точка зору, що проблему територіального облаштування селянських господарств можна вирішити переважно за рахунок заселення спустілих сіл. Але при цьому потрібне, в першу чергу, відновлення в них необхідної соціальної інфраструктури — доріг, зв'язку, водогону та інших соціально-побутових умов. Без них надії на ефективне функціонування не можна розраховувати. При виділенні селянським господарствам землі ФГ, на нашу думку, необхідно по можливості використовувати принцип компактного землеустрою та проживання.

Вибір виробничої спрямованості селянського господарства в Україну пов'язаний з урахуванням різних факторів, у тому числі місцевих природно-кліматичних умов, що склалися, традицій, професійної підготовленості, особистої зацікавленості членів сім'ї. У ринкових умовах вибір спеціалізації виробництва залежить, насамперед, від попиту та ціни на продукцію і можливостей щодо зниження витрат виробництва. Якщо, наприклад, на самому початку свого становлення більше 60% всіх селянських господарств в Україні займалися тваринництвом, то в наступні роки воно стало лише додатковою підмогою, продукція його йде в основному на споживчі потреби сім'ї. Зараз товарним тваринництвом займаються не більше 10% фермерів.

Висока трудомісткість, дорожня кормів, особливо концентрованих, обладнання, труднощі зі збереженням та реалізацією продукції зробили його не вигідним заняттям. До того ж через високу собівартість велика частина продукції тваринництва в ФГ виявилася неконкурентоспроможною порівняно з імпортною, що поставило багато господарств на грань розорення та банкрутства [7, с. 5].

Виходячи з цього, вибір виробничо-галузевої структури селянського господарства буде залежати від кон'юнктури на ринку, від вигідності для фермерів замовлень з боку заготівельних, торгових та інших комерційних організацій. Тому регулювання ринку сільськогосподарської продукції одне з важливих напрямків розвитку селянських господарств.

Виробнича потужність фермерського господарства, як і будь-якого іншого сільськогосподарського підприємства, цілком залежить від його ресурсної бази: готівкових і залучених ресурсів праці, матеріально-технічних засобів і земельних площ, розміри яких встановлюються з урахуванням різних факторів. Тенденція тут така: чим вище технічна оснащеність господарства, тим більша потреба в земельних ресурсах.

Розміри селянських господарств залежать не тільки від ресурсних можливостей, а й від ступеня затребуваності ринком виробленої ними продукції (місткості ринку).

ВИСНОВКИ

Отже, крім всіх інших факторів при обґрунтуванні розмірів ферм слід враховувати ступінь підприємницького ризику, конкурентостійкість господарства, гнучкість створюваної в ньому структури виробництва, здатність швидко і з меншими витратами перебудовуватися під впливом ринку. 70% нинішніх фермерів мають намір збільшувати розміри своїх господарств. Причому майже третина з них вважає за краще це робити не на основі оренди, в надійність якої вони мало вірять, а за рахунок купівлі додаткових земель. Для депресивних регіонів важливе значення має самозайнятість, якими є господарства населення і фермерські господарства. Але, крім цих форм, існують і інші способи підвищення зайнятості сільського населення.

Література:

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / Інформаційно-аналітичний збірник (вип. 5). За ред. П.Т. Саблука та ін. — К.: ІАЕ УААН, 2002. — 647 с.
2. Гайдуцький П.І. Аграрна реформа: міфи й істина / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. — 2003. — № 9. — С. 3—9.
3. Дем'яненко С. До питання про стратегію розвитку аграрної політики України / С. Дем'яненко, І. Свідерська // Економіка України. — 2004. — № 8. — С. 72—79.
4. Державне управління і менеджмент: [навч. посіб. у табл. і схемах] / Г.С. Одинцова, Г.І. Мостовий, О.Ю. Амосов та ін. — Х.: ХарПІ УАДУ, 2002. — 492 с.
5. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці / Корецький М.Х. — К.: Видво УАДУ, 2002. — 260 с.
6. Юрчишин В. До аналізу причин і наслідків занепаду сільського господарства / В. Юрчишин // Економіка України. — 2001. — № 2. — С. 54—63.
7. Flynn K. Critical Success Factors for Successful Business Reengineering Project. — Boston, 1993. — 19 p. *Стаття надійшла до редакції 14.06.2012 р.*